

УДК 94(477) «1945»:314.745.4(47+57)

Андрєєв А.С.

Методи і форми ідеологічної та агітаційно–пропагандистської діяльності радянських органів репатріації «переміщених осіб» на території України у 1945 році

Аналізуються методи та форми ідеологічної та агітаційно–пропагандистської роботи радянських органів репатріації у перевірконо–фільтраційних, збірно–пересильних, перевірконо–розподільних пунктах та в повсякденному житті «переміщених осіб» у період масової репатріації – 1945 р.

Ключові слова: ідеологічно–пропагандистська робота, репатріація, перевірконо–фільтраційні пункти, «переміщені особи», метод.

Особливостями закінчення Другої світової війни, стає докорінна зміна балансу сил в усьому світі. Характерною ознакою цього періоду стає, перерозподіл геополітичних сфер впливу між країнами–переможцями, а згодом і загострення відносин між двома основними підходами державного управління – соціалістичним та капіталістичним. В умовах тотальної розрухи та знесилення відкриті військове протистояння не могло відбутися. Тому за таких обставин одним з головних аспектів ведення боротьби стає ідеологічне протистояння. Тож не дивно, що Радянський союз починає приділяти величезну увагу агітаційно–пропагандистському сектору як пріоритетному напрямку, як у на території країни, так і поза її межами.

На завершальному етапі Другої світової війни вже з 1944 р. в Україну починають повертатися так звані «остарбайтери», в науковій літературі відомі як репатріанти. Оскільки ці люди побачили іншу форму управління і потенційно могли «зашкодити» цим радянській системі, репатрійовані громадяни мали пройти детальну перевірку. Для цього в прикордонній зоні були створені перевірконо–фільтраційні пункти, в яких репатріанти проходили перевірку та ідеологічну обробку. Якщо в 1944 р. наплив цих поверненців був невеликий, то в 1945 р. цей процес набирає масового характеру, що збільшує натиск на агітаційно–пропагандистську систему в цілому.

Питання вивчення методів та форм ідеологічно–пропагандистської роботи радянських органів репатріації «переміщених осіб» належить до низки малодосліджених у вітчизняній історичній науці. На сьогодні практично не має комплексних досліджень з цієї проблематики. Виключення складають окремі дослідження, де питання методів та форм ідеологічної та агітаційно–пропагандистської роботи розглядаються в контексті загально репатріаційного процесу та мають переважно локальний характер. Йдеться передусім про дослідження С.Д. Гальчака [3, с.501], М.П. Куницького [2], Т.В. Пастушенко [1]. Ці автори розглядають агітаційно–пропагандистську та ідеологічну діяльність органів репатріації як один з напрямків масштабної за завданнями та складної за реалізацією роботи з повернення мільйонів українців на батьківщину.

Виходячи з стану наукового вивчення проблеми, автор пропонованого дослідження ставить за мету детальний аналіз особливостей форм та методів ідеологічної та агітаційно–пропагандистської діяльності радянських органів репатріації «переміщених осіб» на території УРСР у 1945 р. У цьому контексті простежується ідеологічна стратегія керівництва СРСР, перебіг агітаційно–пропагандистської роботи серед поверненців, різноманіття видів та форм ідеологічної та агітаційно–пропагандистської обробки контингенту.

Джерельною базою наукової розвідки стали документи з фонду Р–2 («Рада Народних Комісарів Української РСР»), що сконцентровані в описі 7 серед матеріалів Відділу у справах репатріації при РНК (РМ) УРСР Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Загалом хід ідеологічно–пропагандистської діяльності серед «переміщених осіб» склався із ряду напрямків роботи. Найпростішими за реалізацією, але досить ефективними та дієвими були вербальні методи, а саме: бесіди, лекції, доповіді. Для прикладу, бесіди мали наступні теми: «Возз'єднання України з Радянською Україною»,

«Демобілізація старшого віку з діючої Армії», «Законои видані в період Вітчизняної війни» [4, арк. 76], Сталінська Конституція – найдемократичніша Конституція в світі, «Велика перемога з передової Правди – про перемогу над Японією», «Про демобілізацію старшого віку особового складу Червоної Армії», «Про громадський борг – бесіда для молоді», «Турбота радянської держави про репатрійованих громадян», «Про колгоспне будівництво», «Про відновлення народного господарства», «Велика перемога Червоної Армії над німецько-фашистськими загарбниками», «Закон про сім'ю та шлюб», «Про міжнародне положення», «Турбота радянської держави про багатодітних матерів», «Про героїв Червоного Дону», «Сила радянського патріотизму», «Героїзм більшовиків-воїнів у вітчизняній війні», «Велика заслуга Радянського народу перед людством», «Великий російський народ», «Сталін – вождь і організатор великих перемог радянського народу над світовим фашизмом», «Сталінська авіація та дні великої вітчизняної війни», «Ріст економічної могутності радянської держави» [5, арк. 57–59], «Основні права та обов'язки громадян СРСР», «Народ герой, народ воїн», «Звернення товариша Сталіна до народу 9 травня 1945 р», «Промова товариша Сталіна в Москві під час прийому воїнів та генералів Червоної Армії», «Указ Верховної Ради СРСР про амністію, у зв'язку з перемогою над гітлерівською Німеччиною» [6, арк. 10].

Також часто проводились лекції та вислуховувались різноманітні доповіді: «Про міжнародне становище та поставлені завдання» [4, арк. 87], «Народження комсомолу», «Ленін та Сталін натхненники перемог», «Завдання молоді» [4, арк. 118], «Велика заслуга радянського народу перед історією людства», «Оборона Ленінграду», «Генералісимус радянського Союзу товариш Сталін» [7, арк. 62], «Сталін – вождь і організатор великих перемог радянського народу», «Велика перемога Червоної Армії над німецько-фашистськими загарбниками», «Героїчний подвиг радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «Партія Леніна–Сталіна – вождь і організатор перемог Червоної Армії і радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «Робота радянського народу по відновленню господарства, зруйнованого німецько-фашистськими варварами», «Сила та могутність радянського строю», «Військова боротьба слов'янських народів завершилась остаточною перемогою над німецькими загарбниками», «Міжнародне положення СРСР», «Радянська молодь у боях за батьківщину», «Роль радянської жінки у Вітчизняній війні», «Турбота Партії та Уряду про багатодітних матерів», «Найважливіше державне завдання (про репатріацію)», «Сила радянського патріотизму», «Сталінська Конституція – найдемократичніша Конституція в світі», «Положення про вибори до Верховної Ради СРСР», «Крах Японського імперіалізму», «Берлінська конференція трьох держав» [5, арк. 57–59].

Проте не зважаючи на заполітизованість цієї роботи у репатріантів виникали прості життєві запитання: «Куди нас будуть направляти і чи будемо ми мати можливість повернутися на попереднє місце проживання?», «Чи можливо перевозити з собою речі, і чи не будуть їх забирати?», «Чи будемо ми ще проходити табори?», «Чи довго будемо знаходитись в таборах (ПРП авт.), і чи випустять нас із табору взагалі?» [5, арк. 61], «Що нового в колгоспній системі?», «Який робочий день на заводах?», «Яке харчування по карточкам?», «Скільки і які речі можна мати?», «Чи можна їхати додому безпосередньо оминаючи обласні пункти?», «Як йде відновлення сіл, міст, заводів?» [5, арк. 97], «Чи є колгоспи та совгоспи?», «Чи зможемо ми побачити своїх родичів? Чи нас повезуть до Сибіру або ще далі?», «Чи працюють школи, лікарні, дитячі ясла та садочки, культурноосвітні заклади?», «Чи мають громадяни, які повертаються право на працю та освіту?», «Поїдемо ми в свої села та міста, чи нас повезуть в інші області?» [6, арк. 10], «Чи будуть звільнені військовополонені з армії?», «Який порядок оформлення прийому та звільнення на фабриках та заводах?», «Норми забезпечення працівників та службовців», Порядок прописки репатрійованих громадян та забезпечення їх житлом», «Чи існує приватна торгівля в СРСР?», «Чи існує карткова система?» [6, арк. 16]. Зміст цих питань не викликають здивування, оскільки люди, які пройшли через горнило війни, хотіли спокою, впевненості у завтрашньому дні і просто звичайного людського щастя.

Ще одним методом, який мав значний, і в той же час, не нав'язливий вплив на контингент був перегляд патріотичних кінофільмів. Так у витягу з протоколу №154 засідання Бюро Київського Обкому КП(б)У від 21 серпня 1945 р. (Про організацію політично-виховної роботи серед репатрійованих радянських громадян) під пунктом №8 знаходимо наступну вказівку: «...Зобов'язати обласне Управління у справах кінофі-

кації (тов. Рвачова) організувати кінообслуговування репатрійованих на Миронівському ПРП. Директору Миронівського цукрозаводу тов. Ткаченко забезпечити кіноустановку електроенергією» [8, арк. 102–103]. Проте в кожному окремо взятому місці, де проводилась робота з репатрійованими, були свої певні особливості реалізації такого важливого аспекту як перегляд патріотичних фільмів. Так на Брестському ЗПП: «... Для культурного обслуговування репатрійованих громадян кінофільмами Політуправління 5-ї Гардійської Армії виділило кіно–пересувку на автомобілі, яка регулярно обслуговувала табори... Одночасно Брестським Облвідділом кінофікації була виділена друга кіно–пересувка на автомашині та звуковий вузькоплівковий апарат» [5, арк. 60]. «... У червні місяці Унгенський (Авт.) ЗПП не мав кінокартин для демонстрації, в серпні демонструвалось лише 4 картини, у вересні–жовтні картини демонструвались через день. Такий же план і на листопад. Кінофільми прибувають в Унгени з Одеси, по плану і за звітвом військового округу...» [5, арк. 3]. Проте деякі пункти зіштовхувалися з певними складностями в організації. Так начальник відділу репатріації львівського облвиконкому у доповідній записці М.І. Зозуленку пише: «... Організованого перегляду кінокартини на ПРП (Авт.) не було, як і раніше це пояснюється тим, що на пункті немає великого скучення людей, на ночівлю залишається 10–15 осіб з дітьми, а мешканці районів в цей же день направляються по районах та місцю постійного проживання» [9, арк. 78зв].

Що ж до асортименту, то демонструвалися наступні фільми: «Веселка», «Битва за Росію» [4, арк. 92], «Чапаєв», «Поєдинок», «Битва за Україну», «Пісня про Росію», «Людина К 217», «Мужність», «Сталінград», «У 6 годин вечора після війни», «Вона захищає батьківщину», «Я чорноморець» [10, арк. 133], «Олександр Невський», «Концерт фронту Сталінград», «Ми з Кронштату», «Чапаєв», «Вона захищає Батьківщину», «Битва за Севастополь», «Битва за Україну», «Мужність», «Два бійця», «Семеро хоробрих», «Пісня про Росію», «Велике життя», «Іван Грозний», «Велика земля», «Серенада сонячної долини», «Жила була дівчинка», «Білоруський концерт», «Зоя», «Серця чотирьох», «Мамаєв курган», «У старому Чикаго», «Пісня про любов», «Небо Москви» [5, арк. 3], «Секретар райкому», «Юність максима», «Повернення Максима», «Ленін в Жовтні», «Це було на Донбасі», «Два бійця», «Сибіряки», «Яків Свердлов», «Кримська конференція», «Виборзька сторона», «Кошій Безсмертний», «Антоша Рыбкин», «Північна зірка», «Про свадьбу», «Звільнення Франції» [5, арк. 60–61].

Якщо аналізувати кінематограф, то ми бачимо, що важливою особливістю в цей період було те, що окремого фільму на замовлення відділу репатріації спеціально для «переміщених осіб» створено не було. Агітатори переважно використовують патріотичні картини призначені для звичайного радянського глядача.

У другому півріччі відділ репатріації при РНК на чолі із М.І. Зозуленком, друковану продукцію визначив пріоритетним напрямком, через який необхідно проводити ідеологічну обробку контингенту. Так через українське відділення «Союз друк» було встановлено ліміт газет всім областям України. До репатріантів доходили примірники наступних центральних газет: «Правда», «Вісті», «Труд», «Комсомольська Правда»; республіканських: «Молодь України», «Радянська Україна», «Правда України», «Московська Правда», «Сталінське Плем'я», «Колгоспник України»; обласних газет: «Радянська Житомирщина», «Червоне Запоріжжя», «Більшовик Запоріжжя», «Чорноморська Комуна», «Більшовицьке Знамя», «Вінницька Правда», «Кіровоградська Правда», «Вільне Життя», «Деснянська Правда»; та велика кількість районних газет. Також репатріантам пропонувалися центральні та республіканські журнали: «Перець», «Блокнот Агітатора», «Україна» [11].

Таблиця 1.

Розподіл періодичних видань для ПФП НКВС СРСР у IV кварталі (жовтень–грудень 1945 р.) [12, арк. 120].

1	Львівський	600	300	180	180	60
2	Рава-Руський	300	150	100	100	30
3	Володимир-Волинський	300	150	100	100	30

4	Самбірський	300	150	100	100	30
5	Коломийський	300	150	100	100	30
6	Ковельський	300	150	100	100	30
7	Брестський	95	40	16	16	5
8	Гродненський	95	40	16	16	5
9	Волковський	95	40	16	16	5
10	Унгенський	95	40	16	16	5

Проте ідеологічна агітація проводилась не лише за допомогою газет політичної направленості, але й через художню літературу. Першою в цьому списку стала книга Б.Л. Горбатова «Непокоренные», в якій автор з великою силою описує патріотизм та нездоланну волю радянських громадян.

Таблиця 2.

Розподіл книги Б.Л. Горбатова «Непокоренные» серед областей УРСР [13,арк.26].

№	Назва області	Кількість примірників
1	Вінницька	500
2	Волинська	200
3	Ворошиловградська	500
4	Дніпропетровська	800
5	Дрогобицька	200
6	Житомирська	200
7	Запорізька	200
8	Ізмаїльська	200
9	Кам'янець-Подільська	700
10	Київська	800
11	Кіровоградська	500
12	Львівська	300
13	Миколаївська	200
14	Одеська	200
15	Полтавська	1000
16	Рівненська	200
17	Сталінська	1100
18	Станіславська	200
19	Сумська	300
20	Тернопільська	200
21	Херсонська	200
22	Харківська	800
23	Чернігівська	200
24	Чернівецька	200
25	м. Київ	200

Кількісні данні представленої таблиці дають можливість зробити висновки, що деякі області в силу певних об'єктивних або суб'єктивних причин були визначені пріоритетними в плані першочерговості ідеологічної обробки. Зокрема цьому могла сприяти кількість прибулих репатріантів до області, або ж висока якість та розгалуженість системи радянських органів репатріації на місцях, через яку проводилась ідеологічна обробка контингенту. Також не можна відкидати той факт, що певні області просто могли мати особливі преференції в отриманні окремих матеріальних благ, (так в нашому прикладі це дефіцитний матеріал для ідеологічно-пропагандистської роботи) які могли формуватися через особисті зв'язки партійного керівництва області з вищим

керівництвом республіки. Тож можна зробити висновок, що навіть в тих складних умовах ми знаходимо звичайні приклади бюрократії та корупції.

У Житомирській області зокрема серед репатріантів поширювалась книга І.В. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу» [4, арк.82]. Інформацію про рівень популярності цієї книги серед контингенту знаходимо у доповідній записці про роботу та готовність до осінньо-зимового періоду Унгенського ЗПП. М.Воронова: «...У цілях подальшого покращення агітаційно-масової роботи, в край важливо направити в Унгени по можливості у великій кількості книги тов. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну», її охоче куплять за готівковий розрахунок. Зацікавленість велика і задовольнити її, безумовно необхідно» [10, арк.166]. У деяких районах поширення книги Вожда перетворювалось у певний ритуал чиновників нижчого рівня перед старшим партійним керівництвом. Так, у Гребінківському районі було створено 13 гуртків, які мали на меті вивчення цієї книги. [7, арк.62]. У свою чергу в м. Кременчук також було створено 6 таких гуртків, один при парткабінеті Міському КП(б)У, один при виконкомі Крюківської райради, інші на підприємствах міста [7, арк.62].

Взагалі художня література в перспективі мала б стати досить успішним видом агітаційно-пропагандистської продукції. Тим більше вона завжди користувалася популярністю серед репатрійованих громадян: «...великий попит зі сторони репатрійованих громадян на художню літературу, яку випустили за останні 4 роки, також не задовольнявся з огляду на дуже малу кількість літератури в бібліотеках...» [5, арк.63]. Тому не дивно, що керівництво починає все більше приділяти уваги цьому аспекту агітаційно-пропагандистської роботи. Так у витязі з протоколу №154 засідання Бюро Київського Облкому КП(б)У від 21 серпня 1945 р. (Про організувати політично-виховної роботи серед репатрійованих радянських громадян) під пунктом №9 знаходимо вказівку: «Зобов'язати Обл книгокультторг (тов. Ячменева) організувати для обласного ПРП бібліотеку в кількості 300 книг і брошур популярної політичної та художньої літератури» [8, арк.102–103].

Досить важливим інструментом ідеологічно-пропагандистського апарату також було радіо. Так у вже згаданому витязі з протоколу №154 засідання Бюро Київського Облкому КП(б)У від 21 серпня 1945 р. читасмо, що керівництву на місцях для проведення репатріації у цьому напрямку надавалися наступні вказівки, зокрема у пунктах №7 та №10: «...Зобов'язати обласний радіотрансляційний вузол (тов. Мещеріна) радіофікувати Миронівський обласний ПРП... Зобов'язати обласний комітет по радіомовленню (тов. Герасименка) ввести у програму обласного і районного радіомовлення передачу по радіоінформації про репатріацію радянських громадян на Батьківщину та про їх участь у трудовому житті Радянського народу» [8, арк.102–103]. Проте беручи до уваги брак матеріально-технічного оснащення, використання останнього не завжди та не на всіх точках репатріації радянських громадян, могло бути можливим. Так, у доповідній записці про стан роботи з репатріантами в Сумській обл. знаходимо наступне повідомлення: «...відсутня також і радіоточка, не дивлячись на те, що у цій же будівлі, на другому поверсі знаходиться радіовузол» [14, арк.12]. Така ситуація була не поодиноким, проте і не масовим: «...Значна частина районів Сталінської обл. станом на 1 липня (Авт.) забезпечені радіоточками...» [14, арк.89]. Тож не дивлячись на перективність даного інструменту ідеологічної обробки контингенту, в цей період він не отримувє належної уваги з боку агітаторів на місцях. Цьому сприяло сукупність різних факторів, зокрема, неможливість встановлення радіоточки, брак кваліфікованих кадрів, які б могли її встановити на місцях, а іноді і просте не розуміння керівництвом його можливої значимості тощо. Все ж таки, напевно, найголовнішою проблемою було те, що ідеологи вищого рівня на початку репатріаційного процесу не приділяли достатньої уваги цьому важливому напрямку.

Однак під кінець року республіканське керівництво відреагувало, не одноразово наголошуючи на незадовільний стан речей в цьому напрямку [15, арк.210] і на низку ситуацію почали вирівнювати. Проте, ще все ж таки залишались деякі складності в роботі. Однією з таких перешкод ставало невизначеність за які кошти керівництво на місцях мало радіофікувати свої пункти. Тому в архівних документах знаходимо наступні повідомлення: «Станом на 03.11.1945 р. (Авт.) на Знамненському обласному ПРП нами було встановлено 3 радіоточки. На їх встановлення було витрачено 528 крб.; установка – 120 крб., 3 репродуктора – 244 крб., абонементна плата – 114 крб.

Витрати на встановлення радіоточок віднесені за рахунок статті 3 «Прикрашання будівлі та устаткування» [15,арк.90]. «На облаштування радіо–трансляційних точок на Жмеринському та Козятинському ПРП з республіканського бюджету було використано 171 карбованець» [15,арк.91]. «У Запорізькій області кошти на встановлення радіо–трансляційних точок керівництвом були віднесені за рахунок культ. витрат» [15,арк.93]. «На Сумському ПРП було встановлено три радіо–трансляційні точки та витрачено на встановлення суму 552 крб., яку віднесли до статті адміністративно–господарчі витрати» [15,арк.95]. «У Київській області витрати за встановлення 10 радіо–трансляційних точок в сумі 1750 крб. тимчасово були проведені за рахунок союзного бюджету, які будуть відшкодовані з республіканського» [15,арк.104]. «У Ніжині радіо–трансляційна точка була встановлена за кошти управління Ніжинської залізної дороги» [15,арк.145]. З усіх вищезазначених документів ми бачимо, що керівники, беручи до уваги невизначеність з фінансуванням, виходили із ситуації, яка склалася в питанні радіофікації, по мірі своїх можливостей та своєї винахідливості.

Не менш важливим методом агітації радянських репатрійованих громадян стає принцип наочності. На місця, де проводилась агітація, у великій кількості надсилався наочний матеріал ідеологічно–пропагандистського характеру. Згідно з розпорядженням, лише Чернівецький ПРП влітку 1945 року отримав 600 гасел, 200 плакатів, 4 портрети Сталіна, 2 портрети маршалів [16,с.69]. Характерною особливістю наочної агітації була наявність портретів керівників радянської системи, а саме: тов. Сталіна, маршалів, членів Уряду. Цікавим фактом є те, що поряд з цим, хоч і значно у меншій кількості, на місця присилались портрети предків, полководців і навіть українських письменників, зокрема Т.Г. Шевченка [17,арк.48]. Також агітатори продовжують практику встановлення вітрин з газетами [4,арк.76]. Зокрема, лише в Каланчацькому районі Херсонської області станом на 25 жовтня 1945 р. було встановлено 35 вітрин [13,арк.57]. Встановлювали вітрини не тільки з газетами, так на Рава – Руському ПФП керівництвом пункту було обладнано фотовітрину [17,арк.48]. Загалом наочна агітація на всіх пунктах мала спільні риси, хоча і з певними локальними особливостями. Для прикладу, на Брестському ЗПП наочна агітація проводилась наступним чином: «... побудовані арки з гаслами привітань Радянських Громадян, які поверталися з нациської неволі; приміщення таборів як з середини так і ззовні були прикрашені гаслами та портретами вождів. На території таборів були встановлені щити з текстами Конституції СРСР, Законом про демобілізацію старшого віку особового складу Червоної Армії, Наказом про вибори до Верховної Ради СРСР, плакатами, розпорядком дня..., привітаннями репатрійованих громадян і т.д.» [5,арк.60].

Наступним характерним методом ідеологічно–пропагандистської обробки радянських органів репатріації «переміщених осіб» були мітинги. Вони були приурочені визначним датам та мали важливе ідеологічне значення, оскільки їхнім головним завданням було популяризувати серед репатріантів, на прикладі згуртованості, могутності та величчя радянської системи. Необхідно також зауважити, що мітинги були частим явищем і охоплювали величезну кількість репатрійованих громадян. Так в архівних документах знаходимо підтвердження: «...Всього по Брестському ЗПП було проведено 57 мітингів, присвячених річниці звільнення України від німецько–фашистських загарбників, Дню Сталінської авіації, 28 річниці Жовтневої революції, оголошенню війни Японії, Дню Артилерії, річниці звільнення Радянської Білорусії, перемозі над Японією, мітинги при зустрічі радянських громадян, репатрійованих з Німеччини та ін. На мітингах виступали уповноважені областей, представники командування таборів, а також самі репатрійовані громадяни» [5,арк.59].

Звичайно під час ідеологічної обробки репатрійованих громадян не останнє місце займає культурно–виховний напрямок. Тому ми бачимо, що поступово на пунктах налагоджується і цей сектор. Проте брак матеріально–технічного оснащення створювала певні складності на цьому шляху. Так, у доповідній записці керівника Унгенського ПРП читаємо: «...Велику роль для проведення агітаційно–пропагандистської роботи (Авт.) відіграє наявність достатньої кількості шахів, шашок, доміно, музичних інструментів усіх видів, яких постійно не вистачає (Авт.)» [5,арк.97]. Та не дивлячись на всі проблеми та складності, для загального культурного виховання контингенту на пунктах репатріації радянських громадян починають створюватись гуртки художньої самодіяльності. На Брестському ЗПП: «...було організовано 8 гуртків художньої самодіяльності,

з них два джаз-оркестри, при чому в них брали участь лише любителі, але і велика кількість артистів—професіоналів з репатрійованих громадян. Силами вказаних гуртків було організовано 90 концертів, у програму яких входили – вокальні, музичні, балетні номери, художня декламація, акробатичні номери і т.д. Деякі з цих гуртків виступали не тільки серед репатрійованих громадян, але й давали концерти у військових частинах, а також для місцевого населення» [5,арк.61]. На кожному з пунктів, виходячи з матеріально–технічних умов та кадрового потенціалу культурно–виховна робота проводилась по–різному. Так, в архівних документах знаходимо свідчення про стан цього напрямку на Львівському ЗПП: «...Клуби створені в усіх пунктах (Авт.). Зазвичай це не великі, на 200–300 осіб приміщення, гарно оснащені. При клубах є бібліотеки, кінопересувки, в деяких радіоприймачі. Уся масова робота проводиться зазвичай, поза клубом на спеціальних майданчиках біля приміщень. У клубах удень йдуть репетиції, працюють художники, бібліотека. Увечері два–три рази на тиждень проводяться танці та ігри» [18,арк.17]. І це не дивно, оскільки саме в таких місцях люди спілкувалися, відпочивали від тяжкої праці.

Загалом ідеологічно–пропагандистська робота безумовно в різних місцях велась по різному, а тому по областям та районам ми зустрічаємо строкату картину рівня якості ідеологічної обробки контингенту. Не завжди головною причиною неякісної роботи ідеологічно–пропагандистського сектору являлись об'єктивні причини. Головним рушійним чинником активності в тому чи іншому пункті ставив власне ентузіазм та творчий підхід звичайного агітатора чи керівника пункту, району, області тощо. Яскравий приклад такої активності ми можемо побачити на Самбірський ЗПП, де силами керівництва та репатріантів був організований навіть ляльковий театр [19,арк.61].

Підсумовуючи можна зауважити, що керівники радянської ідеологічної системи завжди велику увагу приділяли постійному урізноманітненню агітаційно–пропагандистського процесу усіх сфер життя радянських громадян. Тому не дивно, що репатріанти не стають виключенням з правил. Ми бачимо, що у період масової репатріації в роботі з поверненнями радянські органи репатріації використовували звичні радянські форми та методи ідеологічної та агітаційно–пропагандистської роботи: бесіди, доповіді, лекції, читання газет, мітинги, збори, перегляди патріотичних кінофільмів тощо. Проте необхідно зазначити, що значна їх частина не мала спеціальної направленості призначеної для репатрійованих громадян. Більшість цих форм та методів агітаційно–пропагандистської роботи мали загально радянські ідеологічні імпульси, що мало своє відображення у результатах.

Список використаних джерел

1. Пастушенко Т.В. Репатріація українських «остарбайтерів» на Батьківщину: 1944–1947 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. Наукових статей / НАН України Ін–т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Ч.3. – 395 с.
2. Куницький М.П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор): Монографія. – Луцьк, 2007. – 248 с.
3. Гальяк С.Д. Становище цивільних примусових робітників Райху в Україні (1945–2010 рр.): історичні, соціально–побутові та правові аспекти // Дис. ... док. історичних наук // Ін–т історії України НАН України. – К., 2010.
4. Центральний Державний Архів Вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.Р–2. – Оп.7. – Од. зб. 2999.
5. Там само. – Од. зб. 3009.
6. Там само. – Од. зб. 3033.
7. Там само. – Од. зб. 3003.
8. Там само. – Од. зб. 3021.
9. Там само. – Од. зб. 3005.
10. Там само. – Од. зб. 3008.
11. Там само. – Од. зб. 2997, 2998, 2999.
12. Там само. – Од. зб. 2997.
13. Там само. – Од. зб. 2998.
14. Там само. – Од. зб. 3023.
15. Там само. – Од. зб. 3017.
16. Житарюк Н. Повернення та влаштування репатрійованих радянських громадян УРСР після Другої світової війни (на матеріалах Чернівецької та інших областей України) // Буковинський історико–етнографічний вісник / м. Чернівці, 2000. – Вип. 2.
17. ЦДАВО України. – Ф.Р–2. – Оп.7. – Од. зб. 3031.

18. Там само. – Од. зб. 3028.

19. Там само. – Од. зб. 3025.

Андреев А.С. Методы и формы идеологической и агитационно–пропагандистской деятельности советских органов репатриации «перемещенных лиц» на территории Украины в 1945 году

Анализируются методы и формы идеологической и агитационно–пропагандистской работы советских органов репатриации проверочно–фильтрационных, сборно–пересельных, проверочно–распределительных пунктах и в повседневной жизни «перемещенных лиц» в период массовой репатриации – 1945 г.

Ключевые слова: идеологически пропагандистская работа, репатриация, проверочно–фильтрационные пункты, «перемещенные лица», метод.

Andreyev, A.S. Methods and forms of ideological and advocacy activities of Soviet repatriation «displaced persons» in Ukraine in 1945

The paper analyzes the methods and forms of ideological and advocacy of repatriation to Soviet testing, filtration, prefabricated transit, testing and distribution system in everyday life «displaced persons» during the mass repatriation – 1945.

Key words: ideological and propaganda work, repatriation, testing and filtration points «displaced persons» method.

* * *

УДК 322(477.42):271.222(470+571)–86БЕЗП «1944/1960»

Сичевський А.О.

Становище старообрядницької громади села Роботище Новоград–Волинського району Житомирської області у 1944–1960 рр.

На основі матеріалів Державного архіву Житомирської області відображено історію існування старообрядницької общини с. Роботище у 1944–1960 рр., розкриті особливості внутрішньо–церковного життя, простежено антирелігійну діяльність органів влади, спрямовану на перешкодження повноцінному функціонуванню общини та її закриття.

Ключові слова: релігійна община, старообрядці, безповіді, поморська згода, молитовний будинок, радянська влада, Житомирщина.

В умовах поліконфесійності українського суспільства значної ваги набувають наукові праці з історії релігії. З часу здобуття Україною незалежності вітчизняні історики та релігієзнавці особливу увагу приділяють радянському періоду, детально аналізують антирелігійну політику та механізми атеїзації населення УРСР. Відхід від тоталітарного минулого, використання нових підходів у дослідженнях, відносна об'єктивність та незаангажованість науковців дозволяють сформуванню цілісного уявлення про важкі часи існування релігійних общин в умовах радянської дійсності. Разом з тим, враховуючи об'ємність матеріалу, описання становища релігійних організацій в радянській Україні потребує серйозних допрацювань та закриття «білих плям» історії. Важливу роль у реалізації цього завдання займають красназвчів вивчення, які дають змогу окреслити релігійні особливості конкретного регіону.

Розглядаючи Житомирську область, відзначимо, що вивченням історії функціонування релігійних общин ґрунтовно займаються К.О. Бережко, С.І. Жилюк, Г.П. Мокрицький та Л.А. Паніна. Однак окреслена нами проблема існування старообрядницької общини с. Роботище в значенний період досі залишалася невідомою в науці.

У пропонованій статті автор розглядає державно–церковну політику, що проводилася стосовно общини старообрядців–безповідців поморської згоди с. Роботище, аналізує внутрішнє життя общини, її керівний склад, віковий і статевий поділ представників общини. Основною джерельною базою представленого дослідження є документи неопублікованих архівних джерел, що зберігаються в Державному архіві Житомирської області.

Документально відомо, що старообрядці переселилися у с. Роботище з Сувальської губернії (Польща) в 1870 р. Вони орендували 124 дес. землі у місцевій поміщиці Мезенцевої Є. У 1872 р. до її маєтку знову ж із Сувальської губернії переселилася